

Сергій Шаменков

Одяг носіїв трипільської культури за археологічними джерелами

Ключові слова: *трипільська культура, енеоліт, одяг, художня реконструкція.*

У представленій роботі автор пропонує до уваги читачів власне бачення вигляду одягу частини давнього населення України доби енеоліту, а саме носіїв трипільської культури. Враховуючи надзвичайно малу кількість археологічних знахідок, при дослідженні одягу цієї культури дослідники переважно вимушені інтерпретувати зображення елементів одягу на кераміці та антропоморфній глиняній пластиці. У статті розглянуто низку знахідок та зроблено спробу інтерпретації деталей зображень, відомих з археологічних знахідок. На підставі цього аналізу було створено ряд художніх реконструкцій.

Serhii Shamenkov

Clothing of the Population of the Cucuteni–Trypillia Culture in Archaeological Evidence

Keywords: *Cucuteni–Trypillia culture, Eneolithic, clothing, artistic reconstruction.*

In the presented study, the author proposes an interpretation of the appearance of clothing worn by part of the ancient population of present-day Ukraine during the Eneolithic period, namely the population associated with the Cucuteni–Trypillia culture. Given the extremely limited number of archaeological finds directly related to clothing, research on this subject largely relies on the interpretation of depictions of possible garment elements represented on pottery and anthropomorphic clay figurines. The article examines a number of such finds and offers an attempt to interpret the details of the images known from archaeological materials. On the basis of this analysis, a series of artistic reconstructions has been produced.

Шаменков Сергій Ігорович

Уніформолог, дослідник історії костюму, художник-ілюстратор.

Shamenkov Serhii

Uniformologist, researcher of the costume history, artist/illustrator.

e-mail: rogala@striy.org.ua

Питання вигляду та еволюції одягу давнього населення України доби енеоліту, зокрема носіїв трипільської культури, яка в ширшому сенсі відома як культура Кукутень-Трипілля (5400 – 2700 рр. до н.е.), є цікавою, але водночас і методологічно складною проблемою археології цього періоду. Відсутність добре збережених органічних залишків тканин змушує дослідників звертатися до археологічних матеріалів, які потребують обережного трактування та залучення міждисциплінарних досліджень. До кола таких джерел належить антропоморфна глиняна пластика, розпис кераміки, відбитки тканин на глиняних поверхнях, а також матеріальні знахідки, пов'язані з ткацьким виробництвом.

За результатами археологічних досліджень пам'яток трипільської культури відомі, зокрема, невеликі фрагменти тканин, кістяні голки й елементи ткацького приладдя, що безпосередньо вказує на факт існування ткацтва, виробництва тканин та застосування голок для з'єднання тканин. Проте ці знахідки не дають нам можливості зрозуміти, яким чином виглядав одяг трипільців.

Зазначимо, що при створенні реконструкцій імовірного вигляду одягу тих часів важливо відійти від простого перенесення сучасного розуміння естетики і практичності на матеріальну культуру прадавніх суспільств. Адже уявлення людини епохи енеоліту про красу, мотиви та внутрішню логіку при виготовленні та носінні предметів одягу могли істотно відрізнитися від наших сучасних критеріїв. Основними функціями одягу є захист тіла або окремих його частин, маркування соціального статусу власника, а також естетична складова. Відзначимо також, що аналогічні функції в давніх суспільствах частково виконував кольоровий розпис тіла або татування. Використання їх як засобів візуальної комунікації добре відомий у багатьох традиційних суспільствах, зокрема в аборигенів Австралії та Нової Зеландії, племен маорі чи індіанців Бразилії. У цьому контексті застосування подібних практик трипільцями видається нам досить логічним і може пояснити візерунки на низці археологічних фігурок.

Також при створенні реконструкції одягу, на нашу думку, необхідно уникати фантастичних припущень, заснованих на сучасних уявленнях (Васіна 55–95). Слід з обережністю ставитися до різних інтерпретацій як антропоморфних

фігурок, так і елементів, які на них зображені. Так, фалічна чоловіча фігура є в першу чергу саме фалічним символом, а не зображенням жінки у високому циліндричному головному уборі. Так само і розпис фарбою на тілі не може автоматично вважатися вишуканою сукнею з «принтами». Подібні необережні інтерпретації можуть ввести в оману пересічних читачів, що і відмічається критиками (Балушок; Реутов і Вортман).

Відзначимо також, що первинне призначення трипільських фігурок насправді нам невідоме. Існує велика кількість теорій і припущень щодо того, що саме вони зображують – богів трипільського пантеону або їхніх жреців та жриць, духів поселення або померлих предків, членів племені під час церемоній або просто звичайних трипільців – молодих жінок, дітей, матерів та воїнів племені. Залишивши осторонь численні суперечки щодо призначення цих фігурок та мистецтвознавчого трактування орнаментів, ми хочемо зосередитися на питанні можливості їх аналізу в контексті дослідження одягу населення трипільської культури. У цій роботі ми будемо вивчати лише найбільш реалістично виконані глиняні фігурки, а зображення фігур з хвостами чи кількома кінцівками, які, ймовірно, зображають божеств або фантастичних істот, будуть винесені за межі розгляду.

Жіночий одяг

Прикраси та головні убори

На відміну від одягу з нетривких органічних матеріалів, деякі з прикрас, які також є частиною одягу давніх трипільців, збереглися та були досліджені археологами. Так, підвіски таких прикрас часто виготовлялися з пазурів та зубів тварин, а намистини могли бути глиняними, кістяними, мідними, бурштиновими або скляними (Бурдо і Відейко 195; Погожева 126). Низку зображень прикрас також можна побачити і на глиняних фігурках (Погожева 120–122), хоча тут не варто відкидати того, що це може бути просто розписом по тілу або татуванням.

Головні убори, або те що ми сприймаємо за них, зустрічаються на трипільських фігурках вкрай рідко і показані у вигляді невеликого ковпака. Хоча не можна виключати і того, що це

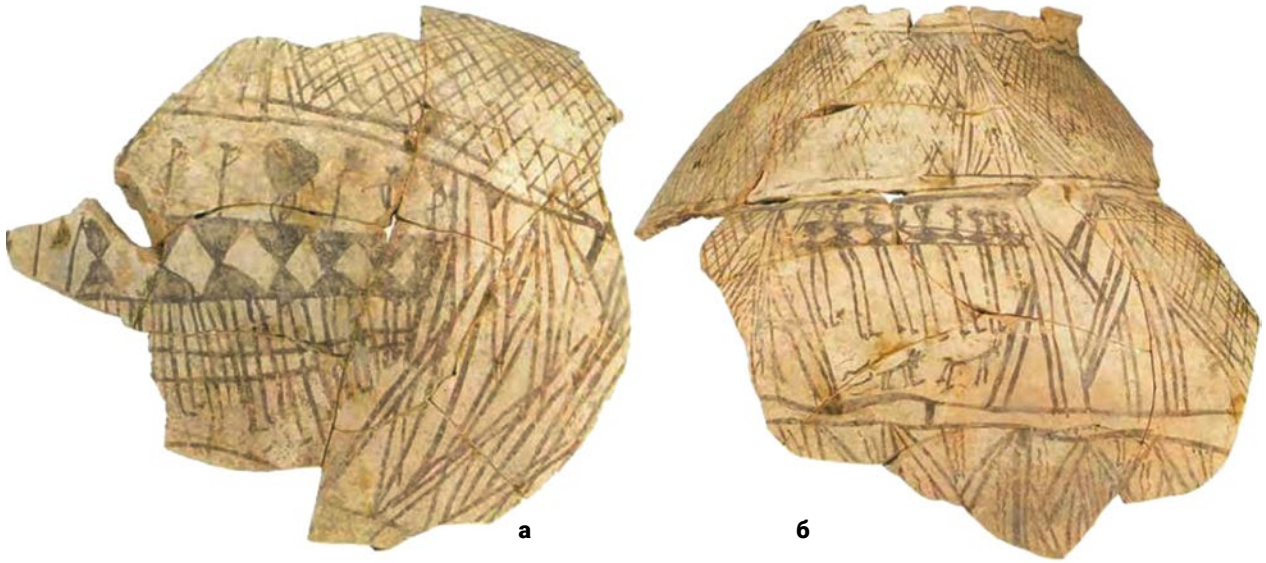

Мал. 1. (а) – Жіноча фігурка, Подурі (за І Палагутою); (б) – фрагмент посудини з жіночою фігурою, Жванець (за І. Палагутою); (в) – чоловіча фігурка, Думешті (за І. Палагутою); (г) – фігурка з Кошилівець (за Я. Яковишиною і О. Куценяк). Чітко видно, що низ ноги пофарбований, при цьому пророблені пальці, що вочевидь показує саме пофарбовані ноги, як і на багатьох інших фігурках, а не якісь чобітки.

просто зачіска. Натомість до жіночих головних уборів можна віднести чіткі зображення в'язаних сіток для волосся на фрагментах глиняної пластики (Єрмолаївка). Існують спроби, на нашу думку помилкові, інтерпретувати низку схематичних фігурок без детальних рис як зображень жінок у великих циліндричних шапках. Але тут ми скоріш за все маємо справу з зображенням

чоловіків, оскільки такі фігурки мають дві перехрещені перев'язі, що у пластиці трипільської культури є атрибутом фігурок з чоловічими геніталіями. До того ж, такі фігурки одночасно іноді нагадують орнаментовані фалічні символи.

На обличчі та по тілу фігурок, що зображують жінок та чоловіків, у деяких випадках показано розпис або татування. Він зображений

в

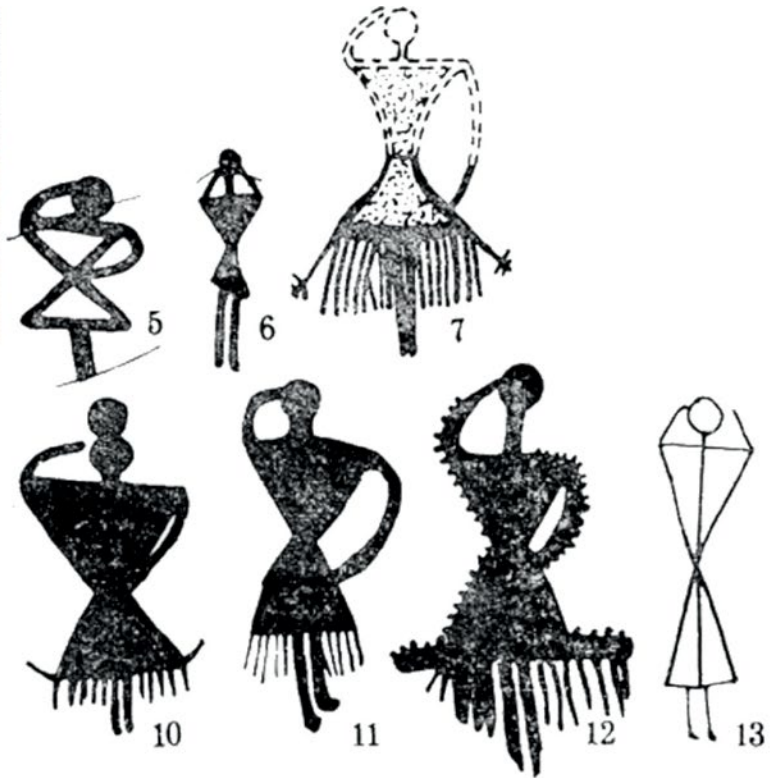
г

д

е

з

№7 (2025)

переважно прямими або вигнутими півмісяцем рисками червоної або чорно-синьої фарби (знахідки з Володимирівки та Криничок). На фігурці з Кошилівця на обличчі намальовані трикутники, а на іншій фігурці з цього ж поселення – червоні спіралі навколо очей, де синім позначено розпис тіла та можливо намисто, а крапками – прямокутний попередник (Яковишина і Куценяк 117). Зустрічаються фігурки з зафарбованою нижньою частиною обличчя та рисками на горлі.

На низці трипільських фігурок показані жіночі зачіски, які могли бути як рельєфно виліплені (Кринички) (Romstorfer 153), так і намальовані фарбою темного кольору (Володимирівка) (Romstorfer 352). Волосся таких зачісок спадає назад приблизно до рівня середини спини, а їх кінці підібрані та мають округлу форму, та в деяких випадках зібрані у сітку – «футляр» позначений ромбами (Володимирівка) (Romstorfer 353).

За спостереженням А. Погожевої, такого типу зачіску можна побачити на фігурках упродовж тисячоліття, від початкового до пізнього етапу розвитку трипільської культури (Погожева 125). Ще одне цікаве поодиноке зображення походить із керамічного посуду з Жванцю. Воно демонструє на голові зачіску з зібраними у два клубки волоссям (Мал. 1, б) (Palaguta 345, Fig. 1, 9). Чоловічі фігурки, як правило, не показують волосся, але на голові фігурки з Озарінці як виключення видно короткі зачесані назад прядки волосся (Romstorfer 350).

Настегнові пов'язки та плечовий одяг

На деяких жіночих фігурках показані настегнові короткі пов'язки трикутної або прямокутної форми, які окремо підкреслюються нанесеними інструментом рисками (Мал. 2, є) (Stratulat et al. 127, R205), крапками (Romstorfer 362, 11, 13) або фарбою червоного (Кошилівці), темно-коричневого та чорного кольору. Інколи

позаду, в області попереку, можна побачити і мотузки, якими пов'язка кріпиться на тіло. На деяких фігурках по низу пов'язки звисають короткі мотузки. Також варто відмітити, що на таких фігурках показані голі сідниці, що прямо вказує на те, що зображено не сукню чи спідницю, а саме настегнову пов'язку. Хоча тут не можна виключати і версію з розфарбованим чи татуйованим тілом.

На деяких фрагментах керамічного посуду трипільців, хоч у дуже спрощений спосіб, можна побачити жіночі та дитячі постаті у вигляді так званих «бітрикутників». Вірогідно, так могли бути зображені попередники – настегнові пов'язки довжиною від середини стегна до коліна з довгими смугами, що звисають по низу. Або таким чином могли бути показані постаті у безрукавних сукнях, стягнутих поясом на талії.

А. Погожева інтерпретує ці та інші подібні зображення не як зображення власне одягу – сукні, спідниці або настегнової пов'язки – а як імітацію одягу, який вона інтерпретує як обрядовий та виготовлений з зелених гілок або снопів (Погожева 128). Взагалі тут слід відмітити, що А. Погожева майже всюди вбачає у зображеннях трипільців обрядовий одяг, обрядове татування, жриць давніх культів тощо. При цьому досить сумнівно, що в давніх трипільців існував такий розширений за призначенням гардероб, з поділом на святкові, обрядові та повсякденні речі.

Трипільські фігурки мають свою хронологію (Погожева 21), і фігурки, що нас найбільше цікавлять, відносять до V стадії та її різних підтипів. На більш ранніх фігурках елементи одягу фактично не прослідковуються, а тіла вкриті насічками, рисками або складним орнаментом, що, на нашу думку, може бути шрамуванням, розписом по тілу або татуванням. Зображення елементів одягу найбільше містяться на зображеннях пізнього етапу трипільської культури і їх можна поділити на дві групи.

Мал. 2. (ліворуч) (а, б) – Фрагменти посуду з танцюючими жінками або дівчатами, Хородістєя (за L. Stratulat et al.); (в) – фрагмент посудини з жіночою фігурою у сукні, Бринзени III (за L. Stratulat et al.); (г) – фрагмент посудини з жіночими фігурами у сукнях, Вінниччина (за L. Stratulat et al.); (д) – фрагмент посудини з жіночою фігурою у сукні, Бринзени III (за В. Маркевичем); (е) – фрагмент посудини з жіночими фігурами у сукнях, Жванець (© С. Шаменков); (є) – попередник на фігурці з Ворнічені (за L. Stratulat et al.); (ж) – промальовки жіночих фігур у одязі з посуду Бринзени та Кукутень (за В. Маркевичем).

До першої відносяться фігурки з зображенням поясів та настегнових пов'язок, позначених виразно та відносно реалістично червоною, темно-синьою та чорною фарбою або насічками, наприклад, як у статуетки з Кошилівець чи фігурок типів В-1 і Поливанив Яр II (Погожева 62).

До другої групи належать зображення, які містяться на керамічних посудинах. На них часто зображені постаті, ймовірно, одягнені у щось подібне на короткі, вище коліна, сукні чи спідниці, перетягнуті посередині поясами темного кольору. Зустрічаються зображення, в яких сукні повністю зафарбовані темно-брунатним кольором. Є постаті, де верхня частина до талії зафарбована сіро-синім кольором, а на сукні по сіро-синьому тлу в шахматному порядку розкидані крапки або прямокутнички. Є також постаті, де верх сукні має сіро-синій колір, а нижче талії вони забарвлені у темніший колір. На деяких зображеннях внизу можна побачити горизонтальні смуги. По нижньому краю такого типу «суконь» часто звисають стрічки або мотузки різної довжини.

З огляду на інші зображення в трипільському мистецтві, можемо припустити кілька варіантів того, що могли намагатися таким чином зобразити: по-перше – настегнову пов'язку з попередником та короткий верхній плечовий одяг; по-друге – варіант короткої спідниці та короткий верхній плечовий безрукавний одяг або з вузькими (принаймні в одному випадку) рукавами; по-третє – коротку сукню довжиною до середини стегна без рукавів. Також знову зазначимо, що на більшості такого типу зображень по низу короткого подолу звисають різної довжини мотузки або стрічки.

Як бачимо, опис зображень другої групи «бітрикутних» постатей протирічить версії А. Погожевої, яка припустила, що там зображено гілки чи снопи. Тож ми відійдемо від її версії, де подібні зображення позначаються автором як імітації одягу і, своєю чергою, можемо запропонувати власну версію. На нашу думку, це варіант ще одного виду настегнової пов'язки, з попередником трапецієподібної форми. Від талії такий попередник розширюється до низу та має по краю подолу ряд мотузочок, що звисають (Мал. 2, в, г) (Stratulat et al. 148, M21, 176, U69). Приклади подібних мотузочок по краю настегнової пов'язки ми можемо бачити на фігурках з Вишнева, Миндрешту та Кошилівець. Також

цілком можливо, що перед нами не обов'язково одяг, виготовлений із тканини, в, ймовірно, шкіряний одяг, а те, що ми сприймаємо як мотузки, може бути нарізаними по краю стрічками чи бахромою, аналогічною бахромі на подібних предметах одягу північноамериканських індіанців.

Зображення жінок та дітей в аналогічному одязі містяться на низці цілих та фрагментованих керамічних посудин з пам'яток пізнього етапу Трипільля – Бринзени III, Варваровка, Петрени, Костешти IV тощо. На деяких коротких «сукнях» видно горизонтальні смуги, що можна інтерпретувати як примітивний орнамент на тканині, цілком можливо тканий. На фрагменті такого посуду зі Жванця з експозиції Національного музею історії України видно, що торс фігурки пофарбований у сіро-синій відтінок, а попередник або спідниця – у темно-брунатний відтінок (Мал. 2, е). Таким чином може бути показано пофарбований тулуб або безрукавний короткий плечовий одяг у поєднанні з настегною пов'язкою-попередником чи спідницею.

Приклад іншої фігурки бітрикутної фігури з піднятими руками у короткому вбранні по коліно показано на посудині з Варварівки XV (Маркевич 31, Рис. 34, 12) та Бринзени III (Мал. 2, д) (Маркевич *Вклейка 4*). Верхній та нижній трикутники однаково зафарбовані брунатним кольором, а по краях одягу, на раменах поверху та з правого боку до поясу йдуть маленькі кульки, які можуть позначати місця зав'язок, можливо вовняних аналогів гудзиків. Низ подолу виглядає таким чином, що складається враження, що в нього вставлений горизонтально патик, вже з якого звисають стрічки чи мотузки. Тут також можливо показаний безрукавний плечовий одяг у поєднанні з настегною пов'язкою-попередником, спідницею чи короткою сукнею. В. Маркевич вважає, що ця горизонтальна підкреслена товста риска може бути колом, яке прикріплене до подолу, з якого звисають стрічки чи мотузки. Таке трактування, на нашу думку, також має певну логіку.

Зображення такого одягу рівномірно зафарбовані та показані в одній площині, а тому досить важко зрозуміти логіку крою. Проте в одному випадку, на фігурі з Костешти IV, по центру зображено вертикальну лінію, яку можна інтерпретувати або як шов, або як розріз спереду, і тоді це цілком може бути скроєна в талію

№7 (2025)

розпашна по центру сукня (Мал. 2, ж) (Маркевич 54, Рис. 88, 5–7, 10–13). На інших постанях посудини з Бринзени III ми можемо бачити менші за розміром постані дітей із подібними попередниками або сукнями без звисаючих стрічок чи мотузок (Маркевич 43). Ще одне цікаве зображення на уламку посудини показує групу дівчат або жінок у дуже коротких «міні-спідницях» (Мал. 2, а, б) (Stratulat et al. 155).

Зауважимо, що весь одяг намальований однією фарбою брунатного чи чорного відтінку. Це може вказувати на те, що тканина або шкіра, з якої його виготовляли, не фарбувалася у яскраві фарби. Інакше такий візерунок мав бути показаний, так як на антропоморфних фігурках і керамічних посудинах, охристою, білою, червоною чи темно-синьою фарбою. Орнамента одягу трипільців (настегнова пов'язка, міні-спідниця чи сукня), відома за зображеннями, зводилася до простих однотонних горизонтальних смуг по низу подолу, а також до темних крапок по сірому, світло-брунатному чи охристому тлі.

Розпис по тілу

Торси, сідниці та кінцівки деяких трипільських фігурок були орнаментовані фарбою різними рисками та крапками (Городниця) (Яковишина і Куценяк 97), (Кошилівці) (Яковишина і Куценяк 114), (Подурі) (Мал. 1, а) (Palaguta 345, Fig. 1, 1), та спіралеподібним орнаментом, який наносили по поверхні випаленої глини, яка відповідала природнього кольору людської шкіри, червоною (Кошилівці) (Яковишина і Куценяк 105), темно-синьою чи чорною (Кошилівці) (Яковишина і Куценяк 115, 116), а також і білою фарбою на тулубі (Stratulat et al. 117, R167), кінцівках та сідницях (Щучинка) (Romstorfer 361). На нашу думку тут дійсно показано розпис по тілу або татування, що вочевидь було звичною практикою для суспільств тієї доби (Stratulat et al. 115, R152). Описи вже історичного часу часто розказують, що племена які на час їхнього відкриття все ще знаходилися на рівні неоліту чи енеоліту (племена Африки, Полінезії, Мезоамерики, Австралії) часто прикрашали своє тіло фарбованими чи татуюваними орнаментами.

Ми не можемо впевнено сказати, чи такий розпис чи татування мали риси повсякденної практики (у випадку розпису), чи ж розпис фарбою наносився на певний час та мав так

звані «обрядові функції». Також не виключено, що деякі риси на фігурках трипільців імітують іншу не менш поширену в подібних первісних суспільствах традицію – шрамування, яке досі практикують деякі африканські племена.

Взуття

Взуття на трипільській пластиці представлено усього на кількох зображеннях. Так, на фрагменті ноги з Кошилівець намальовано щось подібне до сандалів (Яковишина і Куценяк 128) або спрощений варіант взуття, що могло нагадувати постолі. На ще одному фрагменті ноги, також із Кошилівець, дуже чітко показано короткий чобіток, можливо з хутром всередині чи окантований хутром (Яковишина і Куценяк 133). Як припускає В. Маркевич, трипільці могли використовувати шкіряний одяг та шкури тварин, з яких виготовляли примітивне взуття.

На жаль, часто досить умовна деталізація зображення ніг не дає нам змоги стверджувати, що зображено саме взуття. З одного боку, багато фігурок мають пофарбовані нижче литок кінцівки ніг, але це цілком може бути просто розфарбована шкіра ніг. На користь саме такої інтерпретації свідчать нечисленні знахідки фігурок з детальним анатомічним зображенням ніг, з проліпленими пальцями та кісточками стопи (Мал. 1, в) (Яковишина і Куценяк 115). Ці фігурки від пальців стопи до литки пофарбовані у червоний чи темно-брунатний колір, а вище до коліна мають намальовані риси. Наявність проліплених пальців переконливо вказує саме на фарбування ніг.

Чоловічий одяг

Зображення чоловіків у трипільців переважно стандартні, як правило з непроробленою головою, хоча є і виключення. Так, на деяких фігурках можна побачити коротку зачіску та бороду, яка могла позначатися фарбою (Крутуха-Жолоб) (Палагута 110). Варто відзначити одну цікаву особливість чоловічого образу, яку помітила Н. Бурдо – відсутність на деяких чоловічих фігурках одного ока, що можливо пов'язане з сакральним осліпленням (Рижов та ін. 87).

Чоловічий одяг на антропоморфній пластині трипільців, на відміну від жіночого, не

Мал. 3. (а-г) – Художні реконструкції трипільців. Можливі варіанти поєднання розпису тіла та настегнових пов'язок (© С. Шаменков).

Мал. 4. (а-г) – Художні реконструкції трипільців. Можливі варіанти поєднання розпису тіла та настегнових пов'язок (© С. Шаменков).

Мал. 5. (а–г) – Художні реконструкції трипільців. Можливі варіанти безрукавних «суконь» та попередників (© С. Шаменков).

Мал. 6. Результат обробки авторської художньої реконструкції інструментами генеративного ШІ – ChatGPT 5.2.

показано взагалі, окрім орнаментованого рисками перев'язку, як правило через праве рамено (Думешті) (Мал. 1, в) (Palaguta 345, Fig. 1, 4), або іноді двох перев'язків, одягнених хрест-навхрест, та такого ж орнаментованого рисками поясу (Stratulat et al. 124, R191). Іноді на перев'язку під лівою пахвою зображено предмет, що нагадує якусь торбочку, а на фігурці чоловіка з Миропілля можна побачити ще і пов'язку на лівій нозі. Вірогідно, такі перев'язки були атрибутами воїнів, чи певної групи чоловіків, які займали окреме місце в суспільстві трипільців (Romstorfer 351, 8; Stratulat et al. 152, M36). Подібна традиція зображення перев'язків, одягнених хрест-навхрест, зустрічається і на спрощених антропоморфних фігурках нащадків трипільців – носіїв усатівської археологічної культури (Бурдо і Відейко 164). Воїни цієї культури кріпили у заплетене волосся срібні прикраси – спіралі (Бурдо і Відейко 158).

Враховуючи відсутність археологічних знахідок одягу, ми можемо лише здогадуватись, якого типу елементи одягу могли використовувати трипільські чоловіки. На думку В. Маркевича, показані на деяких чоловічих фігурках діагональні риси, що йдуть від плеча вниз, можуть позначати якийсь одяг з однією лямкою, по типу знайденого чоловічого одягу скандинавів ранньої бронзової доби. Також можливо, що трипільці, які жили у передгір'ях, могли мати одяг, подібний до комплекту відомого мешканця Альп – крижаной мумії Етці.

Зброя

Трипільці використовували стріли з трикутними кремневими наконечниками та луки невеликих розмірів. Зображення такого луку дійшло до нас на фрагменті керамічної посудини з Бринзени III (Маркевич 144). Трипільські воїни використовували ножі, вирізані з кістки (Маркевич 38), а також мідні кинджали. Ударна зброя складалася з кам'яних булав та молотів, а також молотів з міді (Відейко 207–212).

Матеріали

Матеріалом для пошиву окремих видів одягу слугувала тканина, шкіра та хутро. Трипільці використовували у домогосподарстві

Мал. 7. Художня реконструкція воюка культури Кукутень-Трипілья (© С. Шаменков).

та вочевидь для виготовлення одягу шкіри та хутро різноманітних тварин – як диких (зубрів, турів, оленів, косуль, ведмедів, вовків, бобрів), так і одомашнених (овець, кіз, великої рогатої худоби). Вірогідно, зі шкір оленей, косуль, овець та кіз виготовляли замшу. Для пошиття одягу кремневими ножами кроїли окремі частини, які зшивали сухожиллями, а шви розрівнювали плоскими лопаточками (Маркевич 112, 113).

Знайдені пряслиця, шматки тканин та залишки ткацьких верстатів вказують на широке використання тканин різних гатунків та фактури, а також кручених мотузок. Сировиною для ткацтва служили коноплі, льон і вовна (вочевидь, у першу чергу для в'язання). Також використовували лико для виготовлення мотузок. Знайдені відбитки в'язаних фрагментів демонструють нам, що трипільцям вже було знайомо і це ремесло (Маркевич 114–116). Тканина

№7 (2025)

використовувалася також при виготовленні посуду, і саме тому нам відомі їх відбитки та фактура, а також при будівництві: у залишках обмазки стін знайдені шматки тканини, які, як вважає В. Чабанюк, були вставлені навмисно; така техніка має паралелі навіть в етнографічні часи (Чабанюк 116).

Художні реконструкції

Наприкінці цієї роботи ми спробували створити низку художніх реконструкцій можливого вигляду трипільців за матеріалами зображень на кераміці та антропоморфних фігурках.

Так, реконструкції (Мал. 3, а, б) демонструють варіанти розпису по тілу червоною охрою чи іншою фарбою на основі численних зразків ранньотрипільських фігурок, що походять з території України та Румунії: поселень Лука-Врублевецька, Сушківка, Дрегушені, Нові Русішти, Подурі-Дялул Гиндару та інших. Ще один варіант покриття тіла фарбою (Мал. 3, г) – за зразком фігурок із Кошилівець (Мал. 1, в). Постаць (Мал. 3, в) показує взуття у вигляді сандалі за зразком залишку ноги з Кошилівець та можливий вигляд попередника за зображенням на посуді трипільського часу з Вінничини, Жванця та Бринзени III.

Реконструкції (Мал. 4, а, б) демонструють поєднання розпису по тілу, профарбованого татуювання або шрамування, за зразком фігурок з Ломачинці, та поясного одягу у вигляді короткого тканого, з мотузками, попередника (Мал. 4, а). Постаці (Мал. 4, в, г) створені за зразком фігурок з Кошилівець, Ломачинців-Вишневої, Майданецького та Галаєшть, що показують варіанти розпису по тілу та зачіску з плетеною сіткою (Володимирівка, Сушківка. Трушешть). Низ ніг розмальовано за фігурками з Кошилівець.

Реконструкція (Мал. 5, б) демонструє постаць з попередником, який можна побачити на численних фігурках з Поливанова Яра II, Димбул Морий, Миндрешть, Тирпешть. Взуття, вірогідно з хутром по краю – за зразком фігурки з Галаєшть. Постаці (Мал. 5, а, в, г) демонструють варіанти «суконь» за зображеннями на посудинах з Костешті IV, Бринзени III (Мал. 5, а), Жванцю (Мал. 5, в) (Маркевич 117, 157),

Костенешти IV, Хородістея та Бринзени III (Мал. 5, г) (Stratulat et al. 148, 155, 176, 256).

Художня реконструкція вояка культури Кукутень-Трипілля (Мал. 7) створена на основі глиняних фігурок та археологічних знахідок зброї. Вояк озброєний мідною сокирою, дротиком з кремневим наконечником та ножом з кістки. Всі відомі нам чоловічі фігурки не показують будь-якого одягу, окрім ознак чоловіків-воїнів – орнаментованих рисками пасів-перев'язків, перекинутих через плече, та пасу на поясі, прикрашеного аналогічними рисками. Важко сказати, що саме автори хотіли показати цими рисками – можливо це тканий пояс та перев'язки. Подібні прикраси та ознаки чоловіків-воїнів зафіксовано у низки племен Америки та Африки, які знаходились на первісному рівні розвитку. Тіло вояка несе ознаки фарбування червоною охрою.

Наприкінці теми художньої реконструкції ми спробували зробити невеликий експеримент із залученням «генеративного ШІ» (в нашому випадку це був ChatGPT 5.2), прогрес якого в останні роки важко не помітити. Нашою метою було використання власних авторських реконструкцій як основи для створення більш реалістичних ілюстрацій. У якості основи був узятий планшет (Мал. 5) з різними варіантами «суконь» та попередником, а отримане після обробки ШІ зображення представлено на (Мал. 6). Хоча воно і містить деякі грубі помилки, зокрема домальовану «нижню сукню» на крайній правій фігурі, але загалом ми отримали досить непоганий, на нашу думку, варіант реконструкції.

Висновок

На жаль, серед археологічних матеріалів епохи трипільської культури відсутні знахідки одягу, а тому для свого дослідження ми вимушені звертатися до зображень трипільців на кераміці та у вигляді антропоморфної пластики. Підсумовуючи короткий огляд цих джерел, ми можемо говорити про широке поширення жіночих зображень з різними за розмірами та формами настегновими пов'язками. Зустрічаються також короткий безрукавний плечовий одяг та безрукавні «сукні» довжиною до середини стегна з мотузками чи стрічками по низу подолу. Фарби

одягу, показаного на трипільських зображеннях, переважно стримані – брунатні та сіро-сині відтінки. На зображеннях ми не виявили вишивки або яскравих хвилястих орнаментів, лише низки мотузочок або стрічок з тканини чи шкіри, які прикрашали низ одягу. На тих же зображеннях, де показаний орнамент, він представлений у вигляді горизонтальних стрічок або цяток у шахматному порядку. Багато фігур мають розпис або татуювання по тілу. В якості головного убору на волосся жінки вдягали, ймовірно, плетену сітку або іноді невелику конусоподібну шапку. Чоловічі зображення демонструють відсутність одягу, окрім орнаментованих перев'язків та пасу.

Зазначимо, що важливим фактором, який впливав на одяг, був клімат, який в епоху енеоліту на території України характеризувався загалом як теплий і помірно вологий, та нагадував

сучасний або був дещо теплішим. Хоча деякі коливання у кліматичних умовах за тисячі років все ж відбулися, але найбільш вагоме їх погіршення розпочалося у 3500–3400 рр. до н.е. (Відейко 92). Тому немає нічого дивного в тому, що ми бачимо на зображеннях трипільців досить простий та легкий одяг, і навпаки не бачимо зображень фігур із плащами, шкіряними чи сплетеними з рослин (наприклад такого, як у альпійської крижаної мумії – Етці), чи інших теплих речей, пошитих із хутра та шкіри. Єдині зображення, які видаються нам схожими на вироби з хутра, показані на кількох фігурах, де, можливо, зображені короткі чобітки. Хоча звісно в холодні пори року трипільці могли накидати на себе шкіри з хутром тварин, яких вони вполювали чи тримали в господарстві, цього не показано на зображували них джерелах.

Бібліографія

- Palaguta, I. «An Assemblage of Anthropomorphic Figurines of the Neolithic and Copper Age Balkan-Carpathians Cultures: some Observations on the Structure of Images and its Development.» *Cucuteni Culture within the European Neo-Eneolithic Context: Proceedings of the International Colloquium „Cucuteni – 130. 15-17 October 2014, Piatra-Neamț, Romania: In Memoriam dr. Dan Monah, In Memoriam dr. Gheorghe Dumitroaia.* Piatra-Neamț: Constantin Matasă, 2016, p. 327–348.
- Romstorfer, K.A., ed. *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe.* Suceava, 2014.
- Stratulat, L., et al., eds. *Cucuteni – Trypillia: A Great Civilization of Old Europe.* 2008.
- Балушок, В. «Кравець знай своє краветство.» *Критика*, число 11 (97), 2005, с. 28–29. *Krytyka*, krytyka.com/ua/articles/kravets-znay-svoie-kravetstvo. Дата звернення 01 Липня 2025.
- Бурдо, Н., і М. Відейко. *Трипільська культура. Спогади про золотий вік.* Харків: Фоліо, 2007.
- Васіна, Зінаїда, упор. *Український літопис вбрання. Науково-художні реконструкції: Книга-альбом.* Том 1. Київ: Мистецтво, 2003.
- Відейко, М.Ю. *Шляхами історії. Подорожі до трипільського світу.* Львів: Бона, 2023.
- Маркевич, В.И. *Позднетрипольские племена Северной Молдавии.* Кишинев: Штиинца, 1981.
- Палагута, И.В. *Мир искусства древних земледельцев Европы. Культуры балкано-карпатского круга в VII–III тыс. до н.э.* Санкт-Петербург: Алетейя, 2012.
- Погожева, А. *Антропоморфная пластика Триполья.* Новосибирск: Наука, 1983.
- Реутов, А., і Д. Вортман. «Як нам одягати прадавніх українців?» *Критика*, число 6(92), 2005. *LiveJournal*, gioconda.livejournal.com/358624.html. Дата звернення 01 Липня 2025.
- Рижов, С, та ін. *Давня кераміка України археологічні джерела та реконструкції.* Ч.1, Київ, 2002.
- Чабанюк, В. *Трипілля. Спочатку була глина.* Київ: Віхола, 2025.
- Яковишина, Я. і О. Куценяк. *Трипільська антропоморфна пластика у фондах Львівського історичного музею.* Львів, 2021.